

РИНОК ОВОЧІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Удова Л.О., к.е.н., старший науковий співробітник,
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”**

Забезпечення продовольчої безпеки нашої країни, яка передбачає не лише наявність продуктів харчування, а й їх економічну доступність для населення, є практично неможливим без ефективного розвитку продовольчого ринку. Одним з важливих складових продовольчого ринку є ринок овочів.

Овочівництво – важлива галузь сільського господарства, яка займає вагомє місце в забезпеченні населення дієтичною продукцією і консервованими овочами протягом року. Овочі мають високі смакові якості, багаті мінералами, вуглеводами, вітамінами, містять кислоти, солі, які сприяють перетравленню їжі, нормальному обміну речовин, нейтралізують кислоти, які утворюються при споживанні людиною м'яса і хліба. Овочі, як продукти харчування, не лише сприяють продовженню життя людини, а й роблять його повноцінним. Протягом останніх років спостерігається відродження даної галузі.

Особливості розвитку сучасного ринку овочевої продукції розглянуто у наукових працях Амбросова В.Я., Андрійчука В.Г., Бойка В.І., Гальчинської В.А., Криворучка В.І., Макаренка П.М., Рудого М.М., Рудя В.П., Шумейка А.І. та ін. У деяких працях при розгляді економічних проблем овочівництва переважають дослідження, спрямовані на підвищення економічної ефективності використання овочів закритого ґрунту [1]. Однак, залишаються недостатньо розкритими проблеми розвитку овочевого ринку в Україні та шляхи їх вирішення.

Метою статті є комплексне вивчення проблем та особливостей функціонування ринку овочевої продукції в сучасних умовах, дослідження причин, що перешкоджають його розвитку, обґрунтування шляхів подальшого розвитку овочівництва в Україні.

Історія овочівництва в Україні характеризується періодами, коли цій галузі приділяли значну увагу і навпаки, коли її роль зводили до другорядної. Так, протягом 1950 - 1990 рр. площа під овочами в усіх категоріях господарств коливалася від 374 до 456 тис. га, урожайність – від 62 до 149 ц/га, валові збори – від 2318 до 6666,4 тис. т. за рік.

Овочівництво – трудомістка галузь сільського господарства, в якій переважає ручна праця. На вирощування 1 га овочевих культур

розходиться 600 - 800 люд.-год., що у 35 -45 раз більше в порівнянні з виробництвом зерна.

Ринок овочів формується за рахунок вітчизняного виробництва. До 1995 р. виробництво овочів було зосереджено у великих підприємствах (у 1990 р. – 73 % загальної кількості зібраного урожаю). Починаючи з 1995 р. ситуація кардинально змінюється навпаки – виробництво овочів концентрується у господарствах населення, які у 2009 р. отримують 86,6 % загальної кількості валового збору овочів (рис. 1).

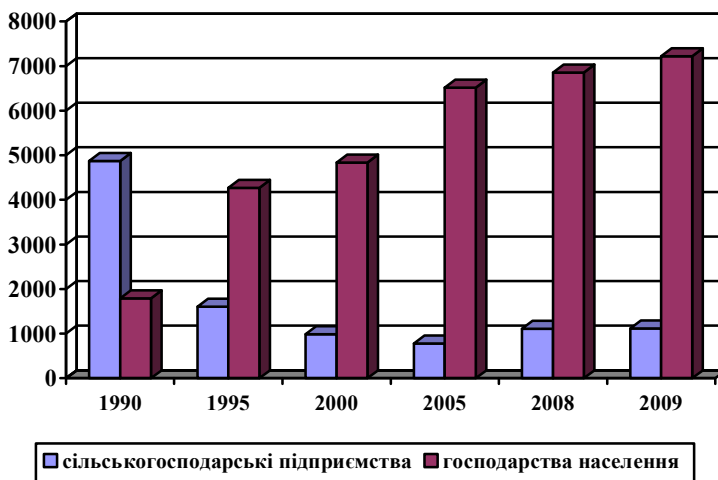

Рис. 1 Виробництво овочів, тис. т*

*Джерело: Дані Державної служби статистики України.

За період з 1990 по 2009 рр. виробництво овочів у великих господарствах скоротилось у 5 раз, а у дрібних виробників – зросло у 3,5 рази.

З кожним роком виробництво овочів зростає за рахунок підвищення урожайності: протягом останнього десятиріччя – у 1,4 рази. Найсуттєвіше зростання спостерігається у 2009 р. – 182,8 ц/га, що на 33,8 ц/га більше, ніж у 1990 р. Позитивна тенденція щодо зростання обсягів виробництва овочів, імовірно, зберігатиметься й на найближчу перспективу. Це відбуватиметься за рахунок того, що ринок овочів в Україні протягом останніх років динамічно розвивається, однак ще не насичений даною продукцією сповна, а також і тому, що овочівницька галузь за останні роки перетворилася в

одну з найбільш прибуткових галузей сільського господарства, а попит на овочі постійно зростає і буде зростати із зростанням доходів населення.

Основні площі культивування овочевих культур сконцентровано в регіонах із найбільш сприятливими умовами для їхнього вирощування. У структурі виробництва овочів за регіонами перше місце у 2009 р. належить Херсонській обл., де зібрано майже 11 % загальної кількості овочів, на другому – Дніпропетровська (6,7 %), на третьому – Харківська і Одеська (по майже 6 %), на четвертому – Київська область (5,5 %).

У світі вирощують близько 600 видів овочевих культур, а на території України – понад 100 видів, із яких 33 – найбільш поширені [2].

Варто зазначити, що протягом 1990 - 2009 рр. світове виробництво овочів зросло у 3,1 рази (з 196,5 до 611,6 млн. т.) [3] в результаті збільшення урожайності на основі спеціалізації районів виробництва в зонах із найбільш сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами при максимальній насиченості посівів основними товарними культурами.

В економічно розвинутих зарубіжних країнах овочева галузь розвивається на основі сучасної матеріально-технічної бази, поглиблення концентрації, галузевої та внутрігалузевої спеціалізації, горизонтальної інтеграції та спеціалізації за технологічними ознаками: виробництво - збирання - переробка - продаж. Особлива увага приділяється використанню таких факторів інтенсифікації галузі, як механізація виробничих процесів і зрошення.

В Україні подальший розвиток овочівництва у господарствах населення здійснюватиметься на невеликих площах, проте в більш ширшому асортименті, ніж у даний час. Виробництво овочів у великих продуцентів зведеться до вирощування потрібної кількості найбільш технологічних овочевих культур для продажу заготівельно-збутовим організаціям, на стихійному та організованому ринках й забезпечення сировиною промисловості. В розміщенні овочевих культур можна прослідкувати зональну спеціалізацію. На півдні України в суспільному секторі переважно вирощують: томат, цибулю на ріпку, зелений горошок, перець, баклажани, тобто овочі, які є основною сировиною для первинної переробки в господарствах і на консервних комбінатах (заводах), більшість яких розташована саме в південних областях. Крім того, південна зона й надалі залишиться основним виробником томата, цибулі, перцю, баклажанів для

завезення в західні та північні області України.

Зокрема, за даними Державної служби статистики України, протягом останніх 5 років, основна маса помідорів і цибулі ріпчастої надходить на ринок із господарств Донеччини, Дніпропетровщини, Миколаївщини, Херсонщини, Запорізької області та АР Крим; огірків – з Дніпропетровської, Запорізької, Полтавської, Черкаської та Херсонської областей; капусти – зі Львівської, Київської, Харківської, Дніпропетровської, Полтавської областей (ранньої – із Закарпаття, Криму та Одещини).

Упродовж останніх десяти років в Україні відбулися значні зміни в торгівлі овочевою продукцією, які полягають у тому, що огірки чи томати – товар з високим рівнем попиту, необхідний для харчування продукт, що швидко псується, а отже, потребує термінового збуту. Відміна державного замовлення та згортання роботи споживчої кооперації урізноманітнила канали реалізації продукції.

Розглядаючи основні канали продажу овочів усіма аграрними продуцентами слід зазначити, що у 2009 р. ними було реалізовано 807,1 тис. т. овочів, зокрема, переробним підприємствам – 36,9 % загального обсягу продаж; на ринку, через власні магазини, ларьки, палатки – 11,9 %, а переважна більшість продукції – 50,5 % - за іншими напрямками, тобто посередниками. Зокрема, переробним підприємствам у Вінницькій обл. (переважну кількість Вінницькому та Гайсинському консервним заводам) аграрними виробниками було продано 84,8 % обсягу реалізованої продукції, у Миколаївській (найбільше заводам по переробці овочів та фруктів, які знаходяться у розпорядженні компанії Sandora) – 73,0 %, Херсонській (заводам по переробці овочів та фруктів, які знаходяться у розпорядженні компанії Sandora; консервному заводу, який належить компанії “Чумак”) – 59,0 %, Черкаській обл. – 37,5 %.

За таким напрямом, як продаж продукції на ринку, через власні магазини, ларьки, палатки найбільше у 2009 р. реалізовано овочів у Рівненській обл. – 46,3 % загального обсягу продаж, АР Крим – 36,4 %, Запорізькій – 36,0 %, Хмельницькій – 35,0 %. Найбільше посередникам реалізували господарства Івано-Франківської обл. – 99,1 %, Сумської та Тернопільської – по 90,2 %, Житомирської обл. – 88,9 %. Посередники скуповують овочеву продукцію невеликим оптом (0,5 т) за ціною на 20-30 % нижчою за роздрібну і реалізують її на стихійних ринках міст України. За сезон вони можуть продавати біля 10 - 15 т. овочевої продукції кожний. З роками загальний обсяг

продукції овочівництва, що реалізується через цей невпорядкований та неконтрольований канал збуту, збільшується. Для виробників він один з найхарактерніших – продукція відвантажується оперативної, безпосередньо з поля, розрахунки здійснюються за готівку.

За останні десять років спостерігається збільшення реалізації овочів в Україні в 1,5 раза (рис. 2).

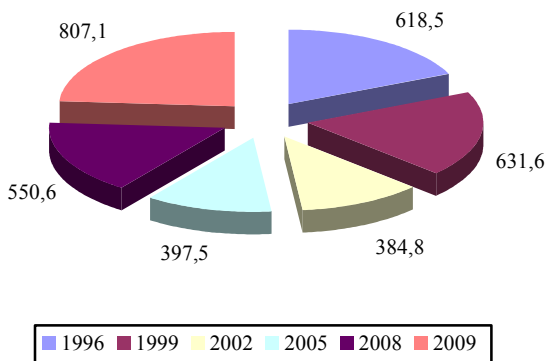

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізації овочів в Україні, тис. т.*

*Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Водночас, основна кількість реалізованих огірків – 68,8 %, капусти – 74,5 %, цибулі ріпчастої – 82,9 % було продано посередникам (за іншими напрямками). Лише дві третини проданих помідорів потрапили на переробні підприємства.

Ефективність функціонування овочевої галузі деякою мірою стримується порушенням партнерських відносин між сільськогосподарськими, переробними та торговельними підприємствами. В Україні діє система стихійного гуртового продажу овочів. Ланцюг *виробник – оптовик – роздрібний продавець – споживач* переважана великою кількістю посередників, що значною мірою підвищує ціни на овочі. Зв'язки між виробником, оптовим покупцем та споживачем не стабільні, мають епізодичний характер. Витрати на збут перевищують виробничу собівартість майже у 1,5 рази. Таким чином, в Україні у даний час не існує системи крупнооптової торгівлі через організовані продовольчі ринки. Водночас, на найближчу

перспективу одним із завдань агровиробників є самостійний вихід на ринок.

Що стосується внутрішнього ринку, то у даній час спостерігається тенденція значного підвищення цін на овочеву продукцію, що зумовлено інфляційними процесами та загальним подорожчанням продуктів харчування.

При правильному вирощуванні та реалізації даної продукції овочівництво є високорентабельною галуззю. Заслужує на увагу той факт, що у 2009 р. овочівництво було рентабельною галуззю майже в усіх регіонах – 8,5 % – середній рівень рентабельності по Україні. Лише у Луганській, Харківській, Кіровоградській, Рівненській, Львівській і Запорізькій областях дана галузь була збитковою.

Водночас, поряд із пошуком ефективного каналу реалізації овочів сільгоспвиробникам не слід забувати і про покращення якості товару з метою найповнішого задоволення потреб споживачів. Підвищенню якості сприятиме застосування ефективної тари та пакування. Сучасна упаковка допомагає покупцеві класифікувати продукцію. На ринку свіжих овочів в країнах ЄС упакованою є більше 50 % продукції. Нажаль, в нашій країні попит на якісно упаковану овочеву продукцію перевищує пропозицію. Нині ринок упакування перебуває в зародковому стані.

В Україні існує проблема зберігання овочевої продукції. Рівномірне надходження овочевої продукції споживачам протягом року можливе лише за умов добре налагодженої системи її тривалого зберігання у свіжому вигляді. У високорозвинених зарубіжних країнах питанню збереження високої якості овочів і процес зберігання доставки споживачу приділяють багато уваги. В Україні господарства практично не мають матеріально-технічної бази для коротко- та довготривалого зберігання овочів. Сховища, як правило, побудовані за застарілими проектами з низьким рівнем механізації навантажувально-розвантажувальних робіт. Тому більшість виробників розпродує зібраний урожай восени, коли овочів ще багато і коштують вони дешевше.

Задоволення потреб населення овочами в повному обсязі й асортименті є одним з найважливіших завдань аграрного сектора. Щороку в Україні зростає виробництво овочів на одну особу. Якщо у 1990 р. цей показник становив 128 кг, 2005 р. – 155 кг, 2008 р. – 172 кг, то у 2009 р. – 181 кг. Безперечним лідером у виробництві овочів є Херсонська область, де найвищий рівень самозабезпеченості овочевою продукцією – 831 кг на душу населення за рік. Високий

рівень самозабезпеченості овочевою продукцією в Полтавській, Миколаївській, Черкаській, Волинській та Кіровоградській областях. Низький рівень мають Івано-Франківська, Донецька, Київська та Луганська області. Основна маса овочів споживається населенням у свіжому та переробленому вигляді. Рівень та структура споживання їх знаходяться у прямій залежності від розміру сукупних витрат і доходів населення.

За рахунок збільшення виробництва овочів на одну особу, зростає і їх споживання (протягом останнього десятиліття в 1,4 рази), яке відповідає мінімальній нормі споживання овочів. У розрізі регіонів забезпечення мінімального рівня споживання прослідковується у 22 областях. Для нормальної життєдіяльності людини потрібно споживати протягом року капусти білоголової – 29 кг, томатів – 39 кг, моркви, огірків, буряків столових, цибулі – приблизно по 9 кг. Однак, не всі верстви населення можуть забезпечити повноцінне споживання овочів, оскільки, за даними статистики, пересічний покупець може виділяти не більше 10 % сімейного бюджету на придбання овочів, що, певною мірою, перешкоджає підвищенню рентабельності виробників овочевої продукції.

Характерною особливістю вітчизняного ринку овочів є недостатньо висока їх якість і досить обмежений асортимент, відсутність зручної для споживача розфасовки і упаковки. Для ефективного функціонування ринку овочевої продукції та одержання належних прибутків необхідно орієнтуватись на розширення асортименту овочевих культур; чітке дотримання сівозмін; виробництво тієї продукції, яка користується попитом на ринку; підвищення якості виробленої продукції за рахунок впровадження комплексної системи управління нею, стандартизації та сертифікації; організацію ефективного її зберігання та транспортування; реалізацію овочевої продукції в період найвищих цін реалізації.

Зростання обсягів виробництва овочевої продукції потребує пошуку і впровадження нових форм заготівлі й торгівлі овочами, опрацювання технологій їх вирощування на малих площах посіву з урахуванням зональних особливостей окремих регіонів, забезпечення товаровиробників малогабаритною технікою.

Проблеми розвитку ринку овочів в Україні можуть бути вирішені з урегулюванням відповідних законодавчих актів, згідно з якими держава створює відповідну інфраструктуру на ринку овочів, відновлює контрактну систему стратегічних запасів овочів тощо.

Найближчим часом необхідним є вирішення проблеми

забезпечення овочевою продукцією населення країни за встановленими нормами споживання, підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств та зайнятості сільського населення за рахунок розвитку овочівництва.

Одним із перспективних напрямів у розвитку овочівництва є створення спеціалізованих фермерських господарств по виробництву овочів шляхом розширення земельних площ особистих селянських господарств; одержання земельного наділу із земель запасу, при наявності власного чи залученого капіталу; об'єднання декількох земельних та майнових паїв отриманих при виході із колективного господарства.

Література.

1. Приліпка О.В. Економічна ефективність використання закритого ґрунту при вирощуванні овочевих культур / О.В. Приліпка // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 30 - 33.
2. Напрями та особливості сучасної селекції овочевих культур. – Х.: ІОБ УААН, 2001. – 350 с.; Сучасні технології виробництва та маркетингу сільськогосподарських культур: Проект розвитку агробізнесу в Україні / А.Ю. Андрушко, С.В. Бочаров, О.І. Вароді та ін. – К.: IFC Sida, 2002. – 146 с.
3. Сікачина О.В. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних можливостей / О.В. Сікачина // Економіка АПК. – 2011. - № 3. – С. 16 - 23.